

PTAKI PÓL I ŁĄK

Ptaka miesiąca: kuropatwa

Obszary użytkowane rolniczo tworzyły przez całe stulecia mozaikę środowisk, do której doskonale przystosowały się liczne gatunki ptaków. Wiele z nich skorzystało z prowadzonych przez człowieka przekształceń i ekstensywnej gospodarki rolnej. Odpowiednio ukształtowany krajobraz, w którym pola, łąki i pastwiska poprzeplatane są zadrzewieniami, sadami, ciekami wodnymi, stawkami, skarpami i zwirowniami, stał się ostoją wielu gatunków ptaków.

Rolnictwo zaczęło się gwałtownie zmieniać w XIX wieku, gdy uznano je za jeden z działów gospodarki, a wyznacznikiem oceny gospodarstwa rolnego stała się ilość produkowanej żywności. Trend ten wzmocniony został w wieku XX poprzez wprowadzenie na szeroką skalę nawozów sztucznych i pestycydów dla podniesienia wydajności oraz przez zmechanizowanie wielu czynności wykonywanych dotychczas ręcznie. Coraz sprawniejsze i coraz większe maszyny wymagały coraz większych pól, dlatego w celu zmniejszenia kosztów produkcji zwiększono powierzchnię gospodarstw. Zmieniło to dotychczasowy układ niewielkich pól rozdzielonych miedzami w duże wielohektarowe gospodarstwa. Podobnie hodowla coraz większej liczby zwierząt (zwłaszcza bydła i trzody chlewnej) doprowadziła do stanu, który określa się mianem hodowli przemysłowej. Odchodzi ona od ekstensywnego wypasu zwierząt na rzecz karmienia paszami. Zmienia to sposób prowadzenia upraw w nieprzyjazny dla przyrody.

Zmiany powodowane przez intensyfikację rolnictwa doprowadziły, zwłaszcza na zachodzie Europy, do zagrożenia wyginięciem wielu gatunków ptaków, związanych od stuleci z wsią. W Polsce sztandarowym przykładem gatunku, który wyginął w efekcie intensyfikacji rolnictwa, jest drop. Ten duży ptak wielkości indyka żył u nas jeszcze do połowy lat osiemdziesiątych XX w. Dziś występuje zaledwie w kilku miejscach Europy (m.in. na Węgrzech i w Hiszpanii) i wszędzie jest silnie zagrożony. Obecnie podejmowane są kosztowne próby zachowania tego ptaka na naszym kontynencie.

Mówiąc o produkcji rolnej coraz częściej podkreśla się konieczność zmiany priorytetu z ilości na jakość wytwarzanego pożywienia. Zwracają na to uwagę nie tylko przyrodnicy, ale również konsumenci żywności. Sposób gospodarowania na wsi ma bowiem olbrzymie znaczenie nie tylko dla zachowania ptaków, ale także dla jakości życia jej mieszkańców i utrzymania unikalnego krajobrazu kulturowego.

W krajobrazie polskiej wsi zachowało się wiele tradycyjnych elementów, których istnienie gwarantuje utrzymanie rzadkich gatunków ptaków. Pod tym względem znacznie górujemy nad krajami Europy zachodniej, takimi jak Niemcy, Holandia, Belgia, Austria, Szwajcaria czy Wielka Brytania. Niestety coraz częściej dochodzi i u nas do zniszczenia wartościowych składników krajobrazu rolniczego. W wielu wypadkach ich likwidacja nie ma związku z nowoczesnością i udogodnieniami w prowadzeniu gospodarstwa. Najczęściej wynika z niewiedzy lub ślepego naśladowania zachodnich sposobów zarządzania krajobrazem, które nie uwzględniają polskich warunków i tradycji.

Dla przykładu:

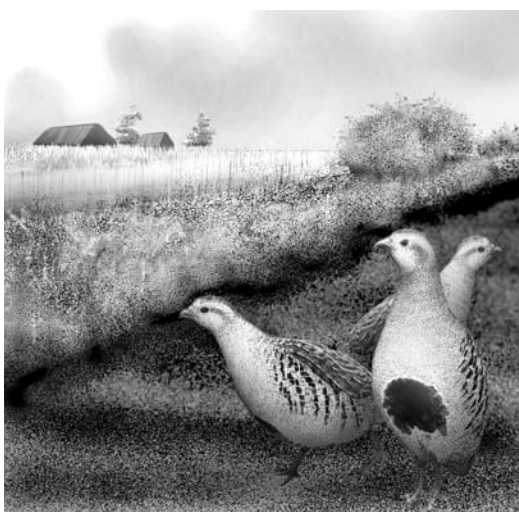
- Istnienie starego drzewa owocowego na skraju sadu może dać schronienie kilku gatunkom ptaków, które polować będą na owady. Jeśli istnieją w nim dziuple, może zagnieździć się pójdzka, łowiąca gryzonie w okolicy. Tymcza-

sem zachwył niskopiennymi drzewkami stosowanymi w sadownictwie przemysłowym skłania niektórych właścicieli do wycinania starych drzew i sadzenia w ich miejsce karłowatych odmian. W małym drzewku podpieranym drewnianym kołkiem nie będzie już miejsca dla ptaków.

- Zwyczaj ogławiania wierzb, kultywowany zwłaszcza na Mazowszu, stwarza warunki do gniazdowania krasek i dudków. Z jego zanikiem oraz na skutek wycinania wierzb z poboczy znikną z naszych okolic także te piękne ptaki.
- Wycięcie wszystkich krzewów i drzew rosnących na miedzach spowoduje utratę w naszym krajobrazie dzierz - gąsiorka i srokosza - łowiących duże owady.
- Z powodu zaorania miedz i okrajków pól zabraknie miejsca dla kuropatwy.
- Osuszenie podmokłych łąk zniszczy miejsca lęgowe derkacza, rycyka i kulika wielkiego.

Bardzo ważne jest zachowanie wszystkich tych elementów krajobrazu. Wywierają one bowiem pozytywny wpływ nie tylko na środowisko przyrodnicze, ale także na jakość plonów. Stanowią naturalne zabezpieczenie przed erozją, przesuszaniem gleby i spływem zanieczyszczeń do wód oraz sprzyjają naturalnej walce z gatunkami zagrażającymi uprawom.

Kuropatwa od dawien dawna jest ptakiem łownym, a mimo to jako gatunek przetrwała. Po wojnie odstrzelivano w Polsce w niektórych latach ponad 900.000 osobników, w latach 90-tych XX w. szacowano odstrzał na ponad 200.000 osobników rocznie. Nie spowodowało to jednak wyćpienia tego gatunku.

Kuropatwy

Załamaniem populacji kuropatw, wcześniej na zachodzie Europy i obecnie w Europie Środkowej, najprawdopodobniej spowodowane zostało nałożeniem się kilku niekorzystnych czynników. Do redukcji kuropatw poprzez odstrzał i proceder kłusownictwa dołączyły zmiany w gospodarowaniu ziemią:

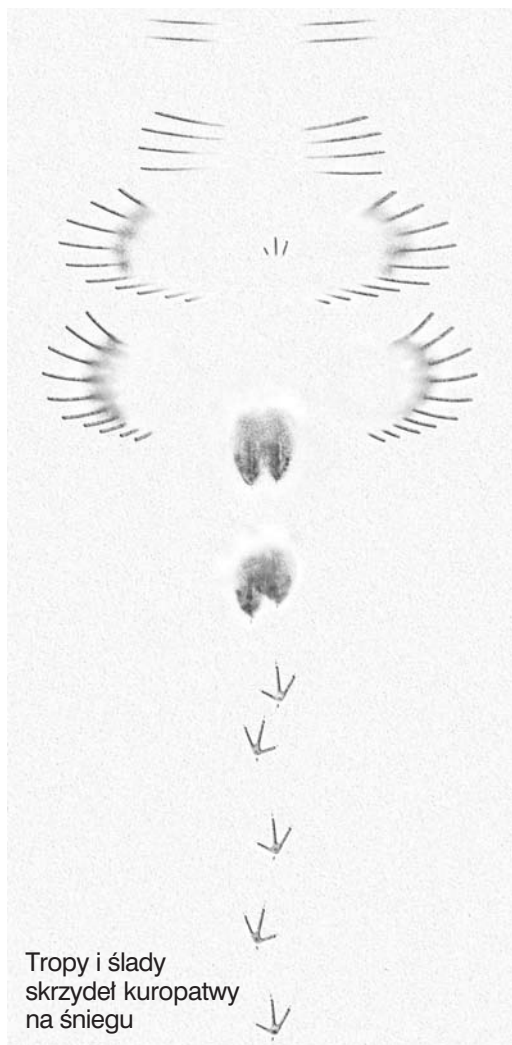
- zaorywanie miedz,
- likwidacja zakrzaczeń i zadrzewień śródpolnych,
- chemizacja rolnictwa - stosowanie na szeroką skalę insektycydów i herbicydów,
- wzrost populacji lisów poprzez zaprzestanie ich odstrzału i stosowanie szczepionek przeciw wściekliznie.

Do zagrożeń, spowodowanych działalnością człowieka, często dochodzą naturalne:

- ciężkie zimy, gdy trudno rozgarnąć w poszukiwaniu pokarmu zmarzniętą, grubą warstwę śniegu,
- długie okresy chłodu i deszczy na przełomie czerwca i lipca, które zagrażają młodym.

Nakładanie się wielu negatywnych czynników znacznie utrudnia kuropatwom przeżycie. Na ich los szczególnie negatywny wpływ może mieć chemizacja rolnictwa, bowiem kuropatwy odżywiają się i karmią młode nasionami chwastów i drobnymi bezkręgowcami. Młode, jako typowe zagniazdowniki, zaraz po wykłuciu porzucają gniazdo i są prowadzone przez rodziców.

Choć kuropatwy potrafią przeżyć na polach uprawnych, to jednak zanik zadrzewień śródpolnych, szerokich miedz, zakrzaczonych nieużytków i przy-

droży, zapewniających bezpieczeństwo i bazę pokarmową, w znacznym stopniu dodatkowo ogranicza możliwość ich występowania.

Kuropatwę rozpoznać jest dość łatwo, zwłaszcza wtedy, gdy stado ptaków poderwie się do lotu. Jest mniejsza od bażanta, ma krótki ogon, na którego bokach występują rude plamy. Te rdzawe plamy, dobrze widoczne w locie, pozwalają odróżnić ją również od mniejszej przepiórki. Na brzuchu kuropatwy widoczna jest brunatna plama w kształcie podkowy. Cecha ta wyróżnia tego ptaka od innych kuraków.

Zadanie 8

Zadanie polega na zebraniu informacji na temat występowania kuropatw obecnie i w przeszłości (karta pomocnicza nr 9). Uczeń powinien przypomnieć sobie, czy i w których miejscach w swojej okolicy widuje kuropatwy? Jak liczne? Czy podchodzą one do gospodarstw? Następnie zapytać osób starszych (rodziców, dziadków), czy uważają, że kuropatw jest obecnie więcej, czy też mniej niż za ich

dzieciństwa. Powinien także opowiedzieć im o zagrożeniach tego gatunku, które wynikają ze zmian zachodzących w rolnictwie. Warto by zwrócić szczególną uwagę na problem pozostawiania na polach opakowań (worków, pojemników) po środkach ochrony roślin, a zwłaszcza wrzucania ich do wody lub splukiwania w stawach lub rowach. Środki te po przedostaniu się do gleby stanowią poważne zagrożenie nie tylko dla kuropatw, ale dla wszystkich zwierząt żyjących w pobliżu. Dostanie się ich do wody może zabić wiele ryb, płazów, ślimaków i innych organizmów.

W czasie zajęć warto podsumować zebrane obserwacje (np. w postaci mapki obserwacji kuropatw w okolicy) i spostrzeżenia osób dorosłych.

KUROPATWA

Perdix perdix

zamieszkiwane środowisko	polna uprawna, kępy drzew, łąki
liczba jaj	10 - 24
okres wysiadywania jaj	23 - 25 dni
rozpiętość skrzydeł	45 - 55 cm
masa ciała	0,35 - 0,45 kg
położenie gniazda	ziemia
materiał gniazdowy	trawy, pióra

